

KRYTYKA ROZUMU SOCJOLOGICZNEGO. Praca zbiorowa wydana z okazji 100-lecia urodzin Tadeusza Szczurkiewicza. Pod redakcją Stanisława Kozyr-Kowalskiego, Andrzeja Przestalskiego i Jana Włodarka, Poznań 1997 ss. 652 Wydawnictwo Zysk i S-ka.

Gdy kardynał August Hlond zakładał w Poznaniu Wyższe Katolickie Studium Społeczne (mające przygotowywać kadry dla Akcji Katolickiej) poszukując dla niego dobrego socjologa zwrócił się w tej sprawie do Floriana Znanieckiego. Ten polecił kardynałowi swojego zdolnego ucznia, Tadeusza Szczurkiewicza.

Z okazji 100-lecia urodzin tego wybitnego polskiego socjologa została wydana praca zbiorowa pt. *Krytyka rozumu socjologicznego* pod egidą Towarzystwa im. Floriana Znanieckiego oraz Fundacji im. Floriana Znanieckiego. Redaktorami tej pracy są poznańscy socjologowie: Stanisław Kozyr-Kowalski, Andrzej Przestalski oraz Jan Włodarek. Tytuł książki, świadomie nawiązujący do ulubionego filozofa Szczurkiewicza, Emanuela Kanta, ujmując jednocześnie jedną z istotnych cech myśli socjologicznej tego badacza, mianowicie krytycyzm. Cecha ta (o czym przypomina w artykule wstępnym *Oblicza rozumu socjologicznego* Stanisław Kozyr-Kowalski) objawiła się w stałym dążeniu do oczyszczania języka naukowego z typowych błędów. Rodzą się one na przykład w wyniku nieznajomości dzieł wielkich filozofów i niskiej kultury filozoficznej;

nie prowadzi to do tego, iż prace socjologiczne są pozbawione elementów filozoficznych, ale do tego, że filozofia funkcjonuje w nich w postaci *zakupowanej* – jak to ujmuje Szczurkiewicz – często niebezpiecznie bliskiej myśleniu potocznemu, zdrowo-rozśądkowemu – w postaci kryptometafizyki. Krytycyzm Szczurkiewicza objawia się również w zwalczaniu ideologii, pustosłowi i sofistyki, które prowadzą – zdaniem Szczurkiewicza – do takich negatywnych zjawisk jak personifikacja i reifikacja pojęć, ucieczka w faktografię i zdroworoządkowy empiryzm, epifenomenalizm (czyli rezygnacja z badania rzeczywistych zjawisk społecznych i tych zachodzących w ludzkiej świadomości, przy poprzestaniu na tym, co się ludziom subiektywnie jawi, a co znajduje wyraz w ich odpowiedziach na pytania ankiet), monokauzalizm (tłumaczenie wszystkiego jedną przyczyną), polikauzalizm (poprzestanie na stwierdzeniu zależności zjawiska od wielu przyczyn, bez dociekania różnicowania ilościowego i jakościowego, zależności między przyczynami etc.) i wiele innych.

Styl i metodę myśliciela najlepiej jednak poznawać z jego własnych pism. W pierwszej części omawianej pracy czytelnik będzie miał po temu okazję – znajduje się w niej bowiem ponad 50 różnego typu pism Tadeusza Szczurkiewicza. Większość z nich stanowią recenzje, które jednak nie poprzestają na *sprawozdaniu z lektury*, lecz w których lektura stanowi punkt wyjścia dla samodzielnej refleksji. Stanowią one ważny wkład w socjologię życia naukowego (z III części książki

dowiadujemy się, że były ona niekiedy żywiej dyskutowane niż prace, do których się odnosiły). Niektóre pisma T. Szczurkiewicza zostały tutaj opublikowane po raz pierwszy, jak np. fragmenty jego rozprawy doktorskiej *O uległości i stosunku społecznym*, uważanej za zaginioną, odnalezione dopiero po śmierci autora. Dużą wagę posiada również fragment skryptu z *Historii socjologii* omawiający poglądy Saint-Simmona i Augusta Comte'a. Na końcu tej części książki zamieszczone są wypowiedzi o Szczurkiewiczu trzech wielkich, nieżyjących już polskich socjologów: są to recenzje Floriana Znanieckiego oraz Aleksandra Hertza z pracy Szczurkiewicza *Rasa, środowisko, rodzina. Szkice socjologiczne*, oraz listy Stanisława Ossowskiego do Tadeusza Szczurkiewicza.

Drugą część książki stanowią artykuły prawie dwudziestu współczesnych socjologów, w których w różnych formach i w odniesieniu do różnych tematów odnajdujemy szczurkiewiczowskiego ducha krytycyzmu. Artykuły te mogą służyć za przykład praktycznego zastosowania postulatów T. Szczurkiewicza w stosunku do pracy naukowej. Niektóre z artykułów stanowią omówienia poglądów tego socjologa. Do takich można zaliczyć artykuły Krzysztofa Kostyrki (*Pojęcie grupy społecznej i badania nad sztuką*), Władysława Markiewicza (*Aktualność T. Szczurkiewicza krytyki kierunku rasowo-antropologicznego w socjologii*), Janiny Markiewicz-Lagneau (*Socjologia socjologii*), Pawła Ruszkowskiego (*Niebezpieczna deformacja*), Jana Włodarka

(*Tadeusza Szczurkiewicza krytyka psychologizmu w socjologii*). Pozostałe stanowią samodzielne ujęcia, często jednak inspirowane, ciągle żywą, jak się okazuje myślą Szczurkiewicza. Od strony materialnej, znajdujemy szeroki przekrój zainteresowań współczesnej socjologii, poczynwszy od historii socjologii (Andrzej Przestalski *Obyczaj jako kategoria socjologii Ferdinanda Tönniesa*, J. Szacki *W służbie społeczeństwa czy władzy? Socjologia polska w latach 1944-1989*, ważne uwagi odnośnie historii powojennej socjologii polskiej znajdujemy również w artykule wstępnym Stanisława Kozyra-Kowalskiego *Oblicza rozumu socjologicznego*), socjologii wiedzy (Janusz Ziółkowski *Impulsy i bariery w rozwoju socjologii*, Janusz Goćkowski *Modele roli społecznej socjologa*), teorii zmiany społecznej (Jan Danecki *Postęp społeczny: idea a doświadczenie*, (Felix Gross *Gdzie i kiedy zatrzymuje się rewolucja*), problematyki ekonomicznych uwarunkowań życia społecznego (Jerzy Heymann *Własnościowy paradygmat w teoriach nierówności społecznych*, Stanisław Kozyr-Kowalski *Zasady socjologicznej analizy własności*, Franciszek Krzykała *Socjologia gospodarcza – wybrane zagadnienia*), aż po problematykę orientacji metodologicznych w naukach humanistycznych (Miroslaw Nowaczyk *Etnocentryzm krytyczny*, Jacek Tittenbrun *Moda na sondaże*, Jerzy J. Wiatr *Spór o rolę czynnika rasowego z perspektywy półwiecza*). W części tej znajdujemy również interesujące analizy socjologicz-

ne sytuacji w Europie po upadku formalnego socjalizmu (Stanisław L. Anderski *Uboczne skutki rozkochania się w modelu*) oraz w Ameryce (Helena Znaniecka-Lopata *Przenikanie się publicznej i prywatnej sfery życia: wyzwanie rzucone przez kobiety społeczeństwu amerykańskiemu*).

Trzecia część *Krytyki rozumu socjologicznego* zawiera materiały o charakterze biograficznym, głównie wspomnienia o Tadeuszu Szczurkiewiczu pochodzące z różnych okresów jego działalności (sprzed wojny, z okresu okupacji i działalności powojennej). Ze wspomnień tych wyłania się Profesor Szczurkiewicz – nie tylko autor *Studiów socjologicznych*, ale także wybitny dydaktyk, należałoby powiedzieć, jak to ujmuje w tytule jeden z autorów: Mistrz socjologii. Ten aspekt jest również o tyle wart podkreślenia, że nie stworzył on zasadniczo zwartego systemu socjologicznego, stworzył natomiast własny styl uprawiania nauki. Wydaje się, że właśnie na tym poziomie jego oddziaływanie jako nauczyciela akademickiego było najsilniejsze. T. Szczurkiewicz wyposaża swoich uczniów przede wszystkim w zdolność krytycznego i samodzielnego myślenia, naucza analizy socjologicznej, i czyni to, niczym dawny rzeźbiarz, każąc uczniowi patrzeć sobie na ręce, podczas własnej pracy. Uczyl krytycznej analizy publikacji naukowych, analitycznego patrzenia na rzeczywistość społeczną. Słuchaczom swych wykładów, zwłaszcza studentom pierwszego roku stawiał poprzeczkę wysoko, lecz jednocześnie wykłady

te pod względem merytorycznym i językowym wywierały wielkie wrażenie na słuchaczach. Jego wielka erudycja inspirowała słuchaczy do samodzielnych studiów. Na seminariach nie był pobłażliwy dla referentów, ani dla biorących z nim udział w dyskusjach, jednak nie zrażał ich do siebie, okazywał się surowym i wymagającym, ale życzliwym doradcą i krytykiem.

Poznajemy Szczurkiewicza nie tylko jako mistrza, rozumiejącego swą pracę jako powołanie i kształtującego osobiste relacje z uczniami, gotowego dla nich do poświęceń. Poznajemy go także jako osobowość, inspirującą intelektualnie, która wytwarza nieświadomie wokół siebie legendę. Ale nie brak w tej części książki również uwag o pewnych przywarach Szczurkiewicza, nadających jego wizerunkowi bardziej ludzki obraz. Na część tą składają się artykuły następujących autorów: Tadeusz Alek-Kowalski (*Tadeusz Szczurkiewicz i początki socjologii w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika*), Przemysław Bystrzycki (*Przyjaźń i pamięć*), Zygmunt Dulczewski (*Profesor Wyższego Katolickiego Studium Społecznego*), Stefan Słoniński (*Mistrz socjologii*), Janusz Tomaszewski (*Osobowość Tadeusza Szczurkiewicza*), Tadeusz Trziński (*Profesor Tajnego Uniwersytetu*), Aleksander Wesołowski (*Z teczki materiałów i wspomnień o Tadeuszu Szczurkiewiczu*).

KAMIL KACZMAREK